

Emlékezés Mak¹ Domonkosra

(1755–1804?) születésének 250. évfordulója alkalmából

Azok közül, akik Magyarországon a 18. század második felében egy rendszeres, a tartamosság elvén alapuló erdőgazdálkodás és erdészeti szakoktatás bevezetésén fáradoztak, az elsők között említendő meg Mak Domonkos neve is. Erdészettörténeti irodalmunkban személyével eddig Lesenyi², Tagányi³ és Weisz⁴ foglalkoztak. Mivel életéről és munkásságáról időközben más adatokat is sikerült megismerdnom, mint amit az előbb idézett szerzők közöltek, szeretném ezeket is közzétenni, hogy Mak Domonkos személye és emléke tisztábban álljon előttünk. Ki volt tehát Mak Domonkos?

Született 1755-ben Pesten. Egy jómódú, többgyermekes, polgári családból származott. A jómódúságot csak feltételezem, mert minden fiútestvére felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezett. Egyik bátyja, Mak Sebestyén⁵ a neves szenci „Collegium Oeconomicum”-nak volt egyik tanára.

Egy másik bátyja, Mak ? (keresztneve sajnos ismeretlen) pedig Pálffy János gróf erdőbirtokainak volt a kezelője. Egy harmadik bátyja, Mak Antal, aki 1791-ben nemességet kapott, Pest megyének volt táblabírója és Pest szabad királyi város tanácsnoka és főbírája. Leánytestvéreiről csak ez a feljegyzés volt található: „Szép leány testvérei voltak, azok még nemesebbek voltak deák értelemben.”

Középfokú iskoláit valószínű Pesten végezte. 1776-ban azonban már a nagyszombati egyetem hallgatója. Valószínű, hogy már Nagyszombaton belép a Pálos-szerzetesrendbe, amelynek II. József által elrendelt felosztásáig tagja is maradt.

Mikor a nagyszombati egyetemet 1777-ben Budára helyezik, akkor ott folytatja tovább tanulmányait. Az egyetemen teológiát, bölcsestet és matematikát hallgatott, ahol a két utolsó tárgyból doktorált. Mit csinált azonban az egyetem elvégzése és 1783 között, ezt az időszakot homály fedi. Több mint valószínű, hogy tanároskodott. Az erdészettel a Pálffy erdőbirtokok kezelésével megbízott bátyja által jutott kapcsolatba, aki az erdőgazdálkodás minden területére bevezette. Saját szavai szerint az 1784-es és 1785-ös években bátyja irányítása mellett a Pálffy-család erdőbirtokain tevékenykedett. Tehát még mielőtt II. József a szerzetesrendeket feloszlatta volna, Mak Do-

monkos már erdészeti téren dolgozott. 1786-ban az akkori hercegprímáshoz, Batthyány Józsefhez kerül, ahol 6 éven keresztül a több vármegyében fekvő primási erdőbirtokok kezelése volt rábízva. Ebből az időből származnak azok az erdőterképei is, melyeket ottani szolgálata alatt készített.

Erdőgazdasági ismereteinek és tapasztalatainak bővítése végett 1792-ben Batthyány hercegprímás támogatásával egy külföldi tanulmányútra ment. Több hónapra keresztül bejárta Ausztriát és tartományait (Stájerország, Cseh- és Morvaország), ahol a hegyekben (erdőkben) – saját szavai szerint – ugyanolyan rendetlenséget talált, mint a magyar hegységekben. Az általa felkeresett nagy uradalmi és kincstári erdőbirtokokon főleg az erdei szállítóberendezések érdekelték. Nagyon kritikusan nyilatkozott a látottakról. A szállítóberendezésekről pl. így ír: „Mind ezek a létesítmények és gépek képesek az emberi kedélyben a legnagyobb csodálatot kiváltani, de úgy, ahogy ott állnak, Magyarországon nem használhatók és költségesek.” Mindent feljegyzett és lerajzolt azonban, amiről úgy vélte, hogy hazájában hasznát vehetnék.

Külföldi tanulmányútja alatt valószínű, hogy az erdészeti szakoktatás témájával is kapcsolatba került, mert hazatérése után rögtön egy erdészeti iskola felállításán fáradozott.

Először egy magasrangú császári hivatalnokot, Hardegg grófot próbálta ügyének megnyerni. Ez azonban gögösen elutasította azzal a megjegyzéssel, hogy „felfoghatatlan előtte az, hogy egy lelkész, de különösen egy magyar az erdészeti tudományban jártas lehetne”. Erre a királyhoz folyamodik, akitől egy nyilvános, kiváltságolt, erdésziskola (Forstkabinet) felállítását kéri. A király (I. Ferenc) – a hercegprímás közbenjárására – kihallgatáson fogadja és egyetértését fejezi ki, az iskola felállításával kapcsolatban. Nagy megelégedéssel töltötte el Mak Domonkos az is, hogy a király miután említést tett neki a Hardegg gróffal esett sérelméről, ezeket a szavakat intézi hozzá:

„én a lelkészek között nagyon tanult főket találtam, így nem értem, hogy Hardegg gróf miként kételkedhetik a tudományukban.”

Ezek után a királyhoz intézett kérvénye átkerül a magyar udvari kancellári-

ához, ahol Lányi királyi tanácsos több kérdés megválaszolására kéri fel Mak Domonkost.

Az első kérdésre, hogy mit ért a létesítendő „Forstkabinet” alatt, azt feleli, hogy az alatt egy nyilvános, kiváltságolt iskolát ért, amelyben erdészettudományt, erdőgazdaságtant és gyakorlati földméréstant kíván előadni. Hozzáfűzi még, hogy ezt majd a felterjesztéséhez hozzácsatolt „Rendszerez bevezetés az erdészeti tudományokba” cím alatt, még érthetőbben meg fogja magyarázni.

Egy másik kérdésre, hogy hol és hogyan sajátította el ezt a tudományt, azt válaszolja, hogy mérnöki és erdészeti könyvekből, tapasztalatból és gyakorlatból, és mint már említve, bátyjánál a Pálffy-család erdőbirtokain. Ezután pedig hosszú éveken keresztül a primási erdőket kezelte.

A kérdések megválaszolása után azonban az udvari kancellária tovább halasztgatta az iskola felállításához szükséges döntést. Végül arra az elhatározásra jut, hogy Mak írjon előbb egy erdészeti tankönyvet, amelyet azután a „Pesti Egyetem” vagy más szakértő vizsgáljon felül. A vizsgálat tárgya legyen a szerző ezirányú képességének megállapítása, valamint ajánlat arra, hogy az erdészettudomány oktatására egy külön tanszék állítasson fel, vagy ezt talán egy olyan katedrán adják elő, amelynek tananyaga ezzel a tárggyal kapcsolatban áll. Mak Domonkos azonban sejtette, hogy nemcsak Issten malmai őrölnek lassan, hanem a hivatalok ügyvitele még lassabban működik. Ezért ügye előbbre vitelének érdekében 1793 januárjában a „Regnicoláris Bizottsághoz”⁶ fordult. Ebben az ékes magyar nyelven írt feliratában részletesen tárgyalja, hogy miért látja szükségesnek a Magyar Hutának közhasznára az Erdőlés Tudományának nyilvánvaló Oskoláját Országunkban felállítani. Ebben a felterjesztésben kitér arra is, hogy mit szándékozik ebben az „oskolában” oktatni.

„E letzkék átaljában e következő főzikkelyekből állanak.

1-ór: Az erdők főmivoltának esmertetése. Hová a legnevezetesebb fanemeknek, melyeket Magyarországon és ő Felségének egyéb birodalmaiban vetni, ültetni és nevelni lehetne, bellyeges tüntetője, avagy magyarázó laistroma, azután pedig ugyanazoknak

vetése, ültetése és nevelése erant való szükséges oktatás tartozik.

2-or: Azon állapotoknak előterjesztése, mellyel az erdőkben vagy természet szerént, vagy történetből találhatnak, vagy lehetnének, ugyanazoknak hasznaival együtt.

3-or: Az erdőknek leghelyesebb gondviselése és az erdőkből vonhatandó hasznoknak és nyereségeknek legbizonyosabb módjai.

4-er: Az erdei jussak, ugyanazoknak határai, törvényei, és miképpen lehessen azokat leghasznosabban gyakorolni.

5-ör: A számvetés, rajzolás, vízépítés és a gyakorlásbeli földmérés, a mennyire az Erdőlés Tudományjára szükségese és ugyan azoknak az erdőlésbeli gazdálkodásra való alkalmaztatása."

Érdekessége még ennek a felirtnak, hogy tudomásom szerint itt fordul elő először a „fagazdálkodás” fogalma, mint egy önálló, erdészeti gazdasági ágazatot jelentő szakszó: „Az ilyen és a még ezeknél is nagyobb rosszak, melyek az Erdőlés Tudományának és a fagazdálkodásnak fogyatkozásából támadnak...”

Végül, hogy a „Méltóságos Deputatio!” bizalmát megnyerje, érdemeit is felsorolja, amelyek szerinte érdemessé tennék arra, hogy a felállítandó erdészeti iskola vezetésével megbízzák: „Ha azonban a Philosophiának és Mathesisnek Doktoratussa, mellyet Magyar Universitástól vettem; a Nemesség, mellyet magamnak a több Vármegyékben fekvő Primatiális Erdőknek rendbeszedése, Magyar Ország legnagyobb folyovizeinek korlátozása, és sok ártalmas motsároknak kiszáritása, s több ilyen igyekezetek által érdemltem; a Stíriai és Austriai erdős hegyeken sok alkalmatlanságokkal, és tsak Hazámnak javára tett útazásaim, és azon készülétek, mellyeket a végből, hogy mindenféle fák-nak neimeiből az Erdőlés’ oskolájában elkerülhetetlenül szükséges gyűjteményt tsinálhassak, uj útazásokra megtettem, ha, mondám, mindezek mint annyi való-ságos érdemek, nékem az említett bizodalomnak legalább nagyobb részét megszerhezhetik, nem leszsz egyéb hátra, hanem hogy Ő Felsőségének és Országunk’ Nagyjainak Kegyelmes Parantsolatit mély alázatossággal várjam, és révén, örömmel teljesítsem.” A „Méltóságos Deputatio” azonban ezt a felterjesztést ugyanúgy elodázta, mint a magyar udvari kancellária a másikat. Bekövetkezett tehát az, amit Mak Domonkos a Kancelláriához írt utolsó folyamodványában szinte látnoki módon megérezett:

„Ha azonban nem lenne kívánatos, ezt az iskolát ilyen módon felállítani,

akkor nem szabad tovább bánkódnom, vagy magamnak valamikor szemrehányást tenni, mintha nem akartam volna egy jóra való polgár kötelességét teljesíteni, mivel hazám javára sok vesződség mellett, szintén összes pénzemet is feláldoztam, így valóban azt tettem, amit tudtam.”

Ezzel azonban Mak Domonkos életútjának még nincs vége. Lesenyi a már említett munkájában a következő szavakkal végzi Mak munkásságáról való értekezését: Nem tudjuk, hogy mi lett a későbbi sorsa Mak Domonkosnak... Nem tudjuk, hogy megmaradt-e továbbra is az erdőgazdaság művelésének munkásai között...

Sajnos nem maradt meg. A francia forradalom eszméi Magyarországot is eléri. Mak Domonkos 1794-ben bekerül a „Martinovics-féle összeesküvésbe”⁷. Ez miatt, ez év decemberében letartóztatják. Először tagadja a vádat, de miután Verseggy Ferenc, aki beszervezte (szintén volt pálos rendi szerzetes) rávall, beismerő vallomást tesz. Védőügyvédje Madách Sándor lett, aki Madách Imre költőnek a nagyapja volt. Mak Domonkos mindjárt a per elején súlyosan megbetegedik. Ebből a betegségéből nem is lábál fel többé. A bíróság felségssértés és hűtlenség vádjá miatt 3 évi várfogságra ítéli, amelyet a Brünn melletti spielbergi várban kell neki elszervezni. Betegsége miatt azonban már 1796 őszén szabadlábra helyezik. Ezután testben és lélekben megtörve írja Batthyány hercegprímáshoz könyörgő leveleit!⁸ Ezekben a levelekben megrázóan ecseteli sorsát, hogy letartóztatása óta nyugdíját megvonták, és most nagybeteg, minden támogatás nélkül, nagy ínségben él. Batthyány hercegprímás 1798-ban eléri az „irregularitásból” való felmentését (ennek érdekében még a „Szentszékkal” is történik levélváltás), és szerzetesi nyugdíjának visszaadását is. További életéről eddig nem sikerült más adatot megtudni. Meghalt Pesten, valószínű 1804-ben. Személyében egy nagy tehetségekkel rendelkező, hazájáért mindenét feláldozó, tiszta életű, tragikus sorsú embert tisztelhetünk. Az első volt Magyarországon, aki egy erdészeti iskola felállítását kezdeményezte. Szintén az első volt, aki a hazai erdőgazdaság fejlesztése érdekében egy hosszú, külföldi erdészeti tanulmányútra ment.

Ezenkívül mint már említve, az elsők között volt, azok közül, akik Magyarországon a 18. század második felében egy rendszeres, tartamos erdőgazdálkodás alapjait lerakták. Örizzük meg emlékét kegyelettel.

Irodalom

1. Nevét több változatban lehet olvasni: Mak, Makk, Mack. Én a Mak írásmódot választottam, mert kéziratos munkáit mindig így írta alá.

2. *Lesenyi F.* (1940) Erdészeti szakművelődésünk és felsőbb erdészeti szakoktatásunk történelmi alapjai. M. kir. J. N. Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Sopron. P. 62–64.

3. *Tagányi K.* (1896) Magyar erdészeti oklevéltár. II. k. p. 622–625. O.E.E. Bp.

4. *Weisz L.* (1929) Mak Domonkosról. Adalékok az erdészeti szakoktatás történetéhez hazánkban. Erdészeti Lapok, 68: 133–141.

5. *Dóka K.* (1992) Térképgyűjtemények az egyházi levéltárakban. Magyar Országos Levéltár. Bp. p. 96.

6. *Mak D.* (1793) Terv az erdők műveléséről. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Fol. FLung. 790.

7. *Benda K.* (1952–1957) A magyar jakobinusok iratai. I–III. k. Budapest

8. Esztergomi Prímási Levéltár (1796–1798) Batth. III. PE. No. 82.

Leipold Árpád

Nyírfalvi Károly

A fák

tekeregnek az
ég felé, mint őrtű híd
föld és ég között

engedj olvasni
pórusaidból te vén
aggastyán, te bölcs

a mészfehér ég
alatt félholt fa mesél
a villámlásról

egyetlen egy fa
ágas-bogas sziget a
sziget közepén

sorban állnak a
fák, összefogódzva
egymást segítve

töredékek a
réten, hírnökei az
egykori fáknek

állnak párban, mint
királynő és a király
holtáig együtt

vizek sodrában
ágak, törzsek, rönkök, meg-
annyi áldozat